

PRIČA O PORODICI VAJNSTAJN IZ SKOPLJA

Tamara VajNSTajn-Poleksić

Ovu priču piše Ljubica (Buba) Milivojević-Poleksić, ćerka pokojne Tamare VajNSTajn, udate Poleksić, modistkinje iz Beograda, i pokojnog Save Poleksića, muškog frizera iz Beograda:

Nosim ime moje srpske bake Ljubice koja je, rizikujući svoj život i život svoje sestre, spasila mladu Jevrejku Tamaru od sigurne smrti.

Osećam se kao sveća koja gori da podseća na dobro i na zlo, na radost i na tugu, na junaštvo i svirepost, na humanost, na strah, na mrak, na očaj, na jauke i bol i onda na dan i sunce i mir i napredak i blagostanje...

Celog života nosim u svojoj duši veliku tegobu i zato pišem ovu priču za moju decu i moje buduće unuke, za moju braću i sestre od tetki i ujaka, za njihovu decu i njihove unuke i praunuke i čukun unuke, da znaju, da pamte i da ne zaborave i da ne dozvole nikada i nikome da ih ugnjetava, ponižava, zlostavlja, sakati, ubija... samo zato što pripadaju jednom određenom narodu.

U Holokaustu je nestao samo jedan član moje porodice, moj deda – Josif VajNSTajn, kovač iz Skoplja. Kažem nestao, jer se nikada nije tačno saznalo šta se sa njim zapravo desilo. U Jad Vašem u se kao mesto smrti navodi koncentracioni logor Treblinka, a kao godina smrti 1943.

Rat je preživelo deset Josifovih potomaka – četiri kćeri, dva sina i četvero unučadi. Danas nas ima devedesetero – živimo u pet država, na pet kontinenta – šezdesetdevetoro ih živi u Izraelu, devetoro u Čileu (Chile), devetoro u SAD, dvoje u Britaniji i jedno na Novom Zelandu.

Nažalost, niko od nas više ne živi na teritoriji bivše Jugoslavije.

Moj deda Josif se rodio u Odesi (Ukrajina) 1879. godine. Za vreme jednog od pogroma došao je sa ocem i dva brata u Makedoniju. Kada su mladići stasali za ženidbu sva trojica su se oženila devojkama iz sefardskih porodica. U to vreme nije bilo uobičajeno da Aškenazi i Sefardi sklapaju međusobno brakove. Pretpostavljam da je izbor pao na sefardske devojke jer su u Makedoniji bili nastanjeni uglavnom samo Sefardi. Josif se oženio Donom Alađem (Alagem) čija je porodica bila poreklom iz Bugarske.

Dona je imala još tri sestre: Dinu, Mazal i Reginu. Kada je početkom XX veka Donina majka ostala udovica, iselila se sa svoje tri neudate kćeri u tadašnju Palestinu; gde najveći deo njihovih porodica i danas živi.

Josifov mlađi brat David je sa svojom ženom i troje dece otišao 1926. godine iz Makedonije prvo za Egipat, da bi se 1948, kada je osnovana država Izrael, uselili u Izrael, gde i danas žive njegovi potomci. David je inače živio 106 godina.

Treći Josifov brat (ne znam mu ime) je iz Makedonije otišao za Francusku. Imao je dvoje dece, ali oni nisu imali potomke.

Niko od ovih mojih rođaka nije stradao u Holokaustu.

Dona i Josif su jedini iz svojih porodica ostali da žive u Makedoniji.

Godine 1907. u Kumanovu im se rodila najstarija ćerka Sterina (Stela) a 1911. Tamara. Treća kći Rašela rodila se u Palestini. Četvrto dete, sin David, rodio se 1916. u Skoplju, zatim se 1918. rodio Mois i 1920. godine najmlađa kći Liza. Josif je bio kovač i porodica nije bila bogata. Ipak, sva starija deca su izučila zanate: Sterina i Rašela su bile krojačice, Tamara modiskinja, David je završio poljoprivrednu školu a Mois je postao električar.

Dona je болоvala od srca i umrla je pre izbijanja Drugog svetskog rata, 1939. ili 1940. godine.

U Holokaustu je nestao jedino moj deda Josif. Nikada nismo saznali kako je on zapravo stradao – da li je umro prirodnom smrću, ili je ubijen negde na ulici ili je sa ostalim makedonskim Jevrejima odveden

u duvanski kombinat „Monopol“ a zatim stočnim vagonima put Treblinka. Njegovo ime nije ostalo zabeleženo ni na jednom spisku Nemaca ili Bugara, a susedi koji su mogli da znaju nešto o Josifu nisu preživeli rat – dobro je poznato da je u Holokaustu stradalo oko 7200 makedonskih Jevreja. Niko od onih koji su zatvoreni i potom odvedeni u Treblinku nije se vratio kući.

Ostali članovi moje porodice preživeli su Holokaust i ovo je priča o njima.

Godine 1941, kada je u Kraljevini Jugoslaviji počeo Drugi svetski rat, Josif Vajnštajn, njegov sin Mois, kći Sterina sa mužem Davidom Amariljo i decom Tildom i Monijem, kao i kći Rašela Vajnštajn, sa ćerkama Tamarom i Zlatom, živeli su u Skoplju. Kći Tamara je živela u Beogradu a sin David i kći Liza bili su već u Palestini.

Sterina (Stela) Vajnštajn udala se za Davida Amarilja (Amariglio), trgovca štofovima, poreklom iz Soluna, 1924. godine. Živeli su u lepoj dvospratnoj kući u Skoplju, u ulici Beneševa 7. Godine 1925. rodila im se kći Matilda (Tilda, Matuška) a 1932. sin Solomon (Moni), koji je dobio ime po dedi sa očeve strane.

Moni je rano ispoljio talenat za muziku tako da je počeo da uči da svira harmoniku. Prvi javni nastup imao je u svojoj petoj godini, na priredbi u jevrejskoj opštini. Kada je napunio sedam godina dobio je na poklon violinu i počeo je da ide na časove kod jednog izbeglice iz Rusije. U to vreme (1939/40. godine) nastupao je sa svojom malom violinom na dobrotvornim priredbama koje je jevrejska opština u Skoplju organizovala u korist jevrejskih izbeglica iz srednje Evrope.

Godine 1941. nemačka vojska je okupirala određene delove Jugoslavije i u Skoplje su počele da stižu i jevrejske izbleglice iz Hrvatske, Bosne i Srbije. Porodica Amariljo u svoju prostranu kuću tada prima dve porodice iz Srbije – Porodicu Altarac sa dvoje male dece (majka se zvala Mimica) i porodicu Finci.

U to vreme Makedonija je bila okupirana od strane Bugara koji tada nisu nanosili veliko zlo Jevrejima. No, priče izbeglica kojih je bilo sve više, o zlodelima Nemaca, su strašne. Nemir ulazi u dom Amariljovih i Sterina i David često sede noću i razmišljaju šta im valja činiti. Negde krajem 1941. jedan Albanac donosi im poverljivo pismo iz Beograda od Save Poleksića. Sava je bio mladić sa kojim se Sterinina mlađa sestra Tamara, koja je živela u Beogradu, zabavljala. U pismu je pisalo da u Beogradu više nema Jevreja, da su svi nekud odvedeni i da

se ne zna šta se sa njima desilo. Takođe je pisalo da je Tamara pobjegla ilegalno u Rumuniju, kod Savine majke Ljubice, i da se skriva u jednom selu na samoj granici Rumunije i Srbije. Sava im u pismu savetuje da se i oni negde sklone.

Jednog dana David dolazi kući u velikoj žurbi i saopštava porodici da im je obezbedio lažne dokumente za prelazak u Albaniju, koja je u to vreme bila pod vlašću Italijana. Tako David postaje Daut, Sterina – Fatima, Tilda – Hatije a Moni – Mohamed.

David polazi na put sa ćerkom Tildom, kamionom koji je prevozio hleb iz Skoplja u jedan rudnik na samoj granici Albanije i Makedonije, u blizini Tetova. Tilda, koja je tada imala oko sedamnaest godina, bila je sakrivena ispod vreća sa hlebom a David je sedeo u kabini, pored šofera. Pored Davida, u kabini je bio još jedan Jevrejin iz Bosne, koji je takođe imao lažne isprave a koji se prezivao Melamed (njegova porodica je takođe preživela Holokaust i posle rata su živeli u Brazilu). Vozač je bio Hrvat i saradivao je i sa Nemcima i sa Bugarima i sa Italijanima. Nepoznato je da li je vozač znao da prevozi Jevreje, ali je za svoj posao bio dobro plaćen. Cela akcija je inače bila organizovana od strane grupe Šiptara koje je David poznavao i koji su mu jemčili svojim životima (dali su besu – zakletvu) da će cela porodica preći u Albaniju živa i zdrava. Naravno, bez novca ništa ne bi bilo moguće organizovati, ali je trebalo i puno hrabrosti i umešnosti da se akcija uspešno organizuje i izvede.

Kada su David i Tilda stigli u selo pored rudnika, veza ih je smestila u jednu malu, mračnu sobu, punu stenica, gde su nekoliko dana sa velikim strahom čekali na Sterinu i Monija.

Majka i sin su iz Skoplja u Albaniju stigli preko Šar-planine, peške i na mulama, a u pratnji dva Šiptara.

Jedno vreme Amarijovi su živeli po planinskim selima u blizini granice. Albanci koji su živeli u ovim selima, veoma primitivno i u velikoj bedi, nisu bili zainteresovani za poreklo izbeglica. Bili su srećni da majka „Fatima“ zna da šije pa je ona uvek imala posla a „Hatije“ (Tilda) joj je pomagala. Sporazumevali su se na turskom jer su i Albanci i ljudi iz Makedonije govorili turski. Jedino su „Mohamedu“ (Moniju), koji nije znao turski, rekli da se za svaki slučaj pravi da je gluvonem.

Jednog dana, na nekom zgarištu, Moni je pronašao jednu čađavu harmoniku. Tri dana ju je čistio dok pred njim nije zablistala lepa, bela

harmonika. Ne razmišljajući, počeo je da svira. Srećom, niko iz okolnih kuća nije obratio pažnju na gluvonemog dečaka koji svira harmoniku.

Tilda i Moni, koji su mi ispričali ovu priču, ne sećaju se kako su stigli do Tirane, ali su sve do kapitulacije Italije živeli u Tirani legalno, i dalje sa lažnim dokumentima. Italijani, za razliku od Nemaca, nisu progonili Jevreje ni u Italiji ni u zemljama koje su bile pod njihovom okupacijom. A Albanci nisu mnogo ispitali izbeglice, mada se sada piše da su uglavnom znali da se radilo o Jevrejima.

Amariljovi su u Tirani živeli u malom stanu koji su iznajmili od porodice Kalakule. Porodica Kalakule je bila veoma poštovana jer je otac porodice, koji u to vreme već nije bio živ, bio raniji gradonačelnik Tirane. Mnoge jevrejske izbeglice prošle su kroz njihovu kuću i čak se najstarija kći Nezi udala za gospodina Menaše, Jevrejina iz Zagreba, koji je tu došao kao udovac sa malom ćerkom Tamarom. Oni su kasnije živeli u Argentini.

Amariljovi su u Tirani živeli od novca koji su doneli sa sobom i od onoga što je majka Stela zarađivala i ovde šijući po kućama. Moni je išao u albansku školu a Tilda je učila kod kuće i pomagala je majci. Iako je život u Tirani bio veoma skroman, iako su bili više gladni nego siti, ipak se živelo relativno slobodno sve do kapitulacije Italije, u jesen 1943. godine.

Kada su Nemci ušli u Tiranu porodica Amariljo više nije mogla da ostane u iznajmljenom stanu. Šijući u raznim porodicama Sterina je šila i za porodicu mladog turskog ambasadora u Tirani. Tako je upoznala i turskog konzula koji je živio u velikoj kući sam sa svojim šoferom i kuvaricom, koji su inače bili iz Belorusije. Sterina je konzulu objasnila njenu situaciju i on joj je predložio da se sa porodicom preseli u njegovu privatnu rezidenciju. Problem je bio rešen, ali život Amariljovih nije bio nimalo jednostavan. Preko puta konzulove kuće nalazila se komanda SS divizije. Tilda je sigurna da su Nemci znali da u konzulovoj kući živi jevrejska porodica ali nisu smeli ništa da preduzmu zbog neutralnog položaja Turske u Drugom svetskom ratu. Naravno, izlazak iz kuće je bio potpuno nemoguć. Ipak, Sterina je ponekad morala da ide u kuću turskog ambasadora jer se njegova žena porodila i trebalo je šiti stvari za novorođenče i majku. Odlazila je sakrivena u kolima. Jedno vreme je i Tilda živela kod ambasadora i njegove

porodice da bi pomagala mladoj majci oko bebe. Bilo je to vreme velikog straha za sve članove porodice.

Ipak, preživeli su i po oslobođenju Albanije i Makedonije vratili su se u Skoplje.

Porodice Altarac i Finci koje su ostale u kući Amariljovih u Skoplju, kasnije su takođe izbegle za Albaniju i tako su se i oni spasili. Posle rata iselili su se u Izrael.

Kada su se Amariljovi vratili u Skoplje, u njihovoj kući zatekli su partizane. Porodica se smestila kod suseda Srba, a kada su partizani otišli vratili su se u svoju kuću. Komšija Jevreja više nije bilo. Kuća Sterininog oca Josifa bila je prazna i o njemu niko ništa nije znao. Nisu zatekli ni Sterininog brata Moisa, ali su čuli da je on u zarobljeništvu, negde u Nemačkoj.

Sestra Davida Amarilja, Sterina, udata za Moisa Noaha, i njihovo dvoje dece, Mika i Rahela, spasili su se zahvaljujući španskom državljanstvu (priča Rahele Noah Konfino objavljena u knjizi „Mi smo preživeli“ broj 2). Iz porodice Davida Amarilja stradali su: sestre Bela i Berta sa muževima i decom (Beograd), brat Leon sa ženom i decom (Beograd), brat Saul (Skoplje) i mnogi članovi familije iz Grčke.

I pored velike tragedije koja ih je zadesila život jevrejskih porodica se nastavlja. Tilda je krenula u gimnaziju, i položila je maturu. U jesen 1945. prelazi u Beograd, kod svoje tetke Tamare, da bi započela studije. Moni ide u školu, ne razdvajajući muziku od učenja.

No, nemir koji je ušao u oca Davida 1941. godine ne napušta ga – on ne može i neće da se snađe u posleratnoj, komunističkoj Jugoslaviji. Zato, krajem 1945. Amariljovi tajno napuštaju Skoplje i preko UNRE i jevrejskih organizacija odlaze u Italiju, odakle je trebalo ilegalnim putem da odu u Palestinu (Alia beit). No, David više ne želi da bilo gde ide ilegalno i zato porodica ostaje u Italiji gde jedno vreme žive i rade u jevrejskom kampu (hahšara) u Milanu. Tu se jevrejska omladina pripremala za odlazak u Palestinu. Iz Milana prelaze u Fano, malo mesto na obali mora, u središnjem delu Italije. U vozu, na putu između Milana i Fana, Tilda upoznaje svog budućeg muža, Maneka Rehtera, za koga se udaje 19. maja 1946. godine. Manek je bio Jevrej iz Poljske koji se spasio tako što se priključio ruskoj vojsci. U Holokaustu je izgubio dve najdraže osobe – majku i sestru. Sestra se bacila iz voza kojim su ih vodili u koncentracioni logor, a majka je umrla dva dana posle ćerkine pogibije, od tuge.

Otac David opet nije zadovoljan i insistira da se vrate u Milano, u UNRIN kamp za izbeglice. Uslovi života su vrlo teški i porodica ne zna šta će i gde će. Ipak, dešavaju se i lepe stvari. Tu je Tilda, jula 1947, rodila svoju jedinu ćerku Sabinu. Tu su se sreli sa Sterininom mlađom sestrom Rašelom koja se sa svoje dve ćerke, bliznakinjama Tamarom i Zlatom, spasila takođe preko Albanije i u Milanu čekala na odlazak u Palestinu. I konačno, desilo se nešto što će presuditi o daljem putu porodice Amariljo.

Na samom početku rata David je bio pozajmio svom poslovnom prijatelju iz Zagreba, gospodinu Holcneru, izvesnu sumu novca. Sa tim novcem Holcner je pobegao iz Zagreba za Englesku i tako se spasio. Kada je saznao da je David u Milanu vratio mu je pozajmljeni novac. Sa tim novcem David Amariljo je kupio dve šivaće mašine koje su bile dokaz da će imati od čega da se izdržavaju – tako su dobili useljeničke vize i mogli su legalno da se usele u Čile (Chile).

David Amariljo se nikada nije oporavio od trauma pretrpljenih tokom i posle rata. Umro je 1960. godine u Santiagu.

Moni Amariljo je bio veoma aktivan u omladinskim cionističkim organizacijama u Santiagu i kada je napunio 18 godina odselio se u Izrael. Živeo je i radio jedno vreme u kibucu Dvir (Negev) i kibucu Merhavia, gde se i oženio.

Kasnije je prešao u Tel Aviv da bi mogao da studira muziku, ali ga privrženost i ljubav prema kibučkom životu nikada nije napustila – do odlaska u penziju predavao je muziku u kibucima Ein Karmel i Glil Jam.

Sterina Amariljo se posle smrti muža Davida preselila u Izrael, da bi bila bliže sinu i njegovoj porodici. Tu se udala za Žaka Benvenistija, rodom iz Beograda, sa kojim je živela do svoje smrti. Umrta je u 85-oj godini, prvog dana rata u Kuvajtu, kada je Izrael bio izložen ozbiljnoj pretnji od hemijskog i biološkog bombardovanja. Junačko srce koje je izdržalo sve strahote Drugog svetskog rata, mnoge izraelske ratove sa susednim arapskim zemljama, na žalost više nije moglo – nije izdržalo i ovaj rat.

Ćerka Tilda Kneler ima 83 godine i živi srećno u Santiagu u blizini svoje ćerke, tri unuka i četiri praunuka.

Moni Amariljo ima sedamdesetpet godina, živi u Givataimu. Još uvek se aktivno bavi komponovanjem – najpoznatije su mu kompozicije zabavne muzike i pesme za decu; nosilac je mnogih priznanja i nagrada od kojih je najznačajnija Nagrada Izraelskog udruženja kom-

pozitora za životno delo (priča o Moniju objavljena je u knjizi „U Voljenoj Zemlji“, izdatoj u Izraelu od strane useljenika iz bivše Jugoslavije). Knjiga je inače dobila naziv po jednoj od Monijevih kompozicija.

Moni ima četvero dece i šest unuka. Najstariji sin sa porodicom živi u SAD, ostali su u Izraelu.

Moja mama Tamara rodila se u Kumanovu, u regionu koji se tada zvao Vardarska Srbija.

Pošto je završila zanat u Skoplju i stekla iskustvo, Tamara se početkom 30-ih godina prošlog veka preselila u Beograd gde je kasnije imala svoj salon ženskih šešira („Primavera“, kasnije „Tamara“) na današnjem trgu Nikole Pašića.

Tamara i Sava – ljubav i čovečnost kao najveći ulog za spasenje života

Krajem tridesetih godina u jednom od omladinskih jevrejskih klubova upoznala je i zavolela lepog, rečitog i duhovitog mladića čije je ime bilo Sava Poleksić. Sava je bio muški frizer, zaposlen u frizerskom salonu u Prizrenskoj ulici, preko puta hotela Moskva. Tamara, koja je bila vaspitana u jevrejskom i cionističkom duhu, često se pitala da li jevrejska devojka treba da izlazi sa srpskim mladićem.

Moj otac Sava Poleksić se rodio 1910. godine u selu Keča, u Banatu, koji je tada pripadao moćnoj Austrougarskoj monarhiji. Većinu

seoskog stanovništva činili su Rumuni, ali su tu živeli i Srbi (imali su svoju školu i crkvu u selu), Švabe (to u to vreme nije bio pogrdan izraz za lokalne Nemce) i nešto malo Mađara. Zato je Sava, igrajući se sa decom, naučio sve te jezike, naravno srpski, kao maternji jezik i jezik na kome je i školu učio znao je najbolje. Kada je napunio četrnaest godina otišao je u Temišvar, najbliži veći grad, da uči zanat, za berberina (muškog frizera). Većina njegovih drugova ostali su u selu i bili paori (poljoprivrednici na tuđem imanju) ili su imali svoja imanja koja su obrađivali, a jedan (Velja Micin) je postao seoski mesar. Godine 1926. Sava se preselio u Beograd, da bi nastavio da uči i usavršava frizerski zanat i da radi kod svog ujaka u salonu „Grujić“, koji se nalazio na početku Prizrenske ulice, preko puta hotela Moskva.

Tata mi je pričao da je svoju prvu sobu iznajmio slučajno u Skadarliji, ne znajući da se tu svake noći lumpuje i da se kafane nikada ne zatvaraju. Vrlo brzo se uklopio u skadarlijski način života, koji mu se očito svideo, i od skromnog seoskog mladića postao je „lola i bećar“. Danju je i dalje vredno radio i učio zanat kod ujaka a noću je lumpovao sa poznatim fudbalerima (fudbal mu je bio strast, kasnije je bio vatreni navijač „Crvene zvezde“), književnicima, pesnicima, slikarima... Naravno, bilo je tu i glumaca i glumica, lepih žena. Ne znam da li je baš tu upoznao neku lepu Jevrejku ili je to bilo na poslu (Savin ujak je bio ženski frizer) ili negde drugde, tek počeo je da odlazi i u neke jevrejske omladinske klubove na Dorćolu. Kod prijatelja iz Rumunije videla sam fotografiju jedne od njegovih devojaka, sa kojom je izlazio pre moje majke Tamare – imala je tipičan jevrejski lik.

Mama mi je rekla da se sa tatom upoznala u jevrejskom klubu i da je dugo mislila da je i on Jevrejin. Sava je bio veoma lep, rečit, duhovit, šarmantan i obrazovan mladić. Umeo je da priča divne priče sa kojima sam ja odrasla a sa kojima je znao da zabavlja i veći krug ljudi. Verujem da se moja Tamara zaljubila u njega na prvi pogled. Kada je saznala da on nije Jevrejin pitala se da li jevrejska devojka treba i dalje da izlazi sa srpskim mladićem. Tamara i njena porodica nisu bili religiozni, ali su održavali jevrejsku tradiciju i bili su jako cionistički orijentisani. No, verujem da su ljubav i privlačnost bili jači i da su oboje bili veoma srećni zajedno, što se, uostalom, na fotografijama i vidi.

I ko zna kako bi se ta romansa, i pored velike ljubavi, na kraju završila da nije počeo Drugi svetski rat i da Kraljevina Jugoslavija nije bila okupirana od strane Nemaca. Jedan od nemačkih, ili bolje reći

Hitlerovih ciljeva, je bilo potpuno istrebljenje (uništenje) jevrejskog naroda.

Na fotografijama iz tog vremena moja mama ne nosi žutu traku – da li su fotografije snimljene pre početka rata ili Tamara nikada i nije stavila na svoju ruku ovaj sramni beleg, nisam uspjela da saznam.

Tamara u šetnji beogradskim ulicama i ispred svog salona na Trgu Nikole Pašića

Dobro je poznato da su u Beogradu i Srbiji u celini, Nemci već u proleće 1941. godine, na osnovu spiskova koje su imali, pozvali na prinudni rad prvo sve jevrejske muškarce, a zatim u jesen i žene i decu, preteći smrću onima koji se ne odazovu pozivu i pozivajući da se prijave i oni koji nisu bili na spiskovima.

Radeći na prometnom mestu, u centru grada, gde su dolazili na šišanje i nemački vojnici, Sava, koji je pomalo govorio i nemački, iz razgovora mušterija shvatio je da su Jevreji koji su se odazvali pozivu Nemaca postepeno nestajali bez traga.

Desilo se da Tamara nije bila na spiskovima koje su Nemci posedovali, pa su njih dvoje odlučili da se Tamara prebaci ilegalno u Rumuniju, kod Savine majke Ljubice. Ljubica Poleksić (majka Ljubica, kako su je zvali u selu) je živela u selu Keča, koje je posle Prvog

svetskog rata pripalo Rumuniji i koje je sada na samoj granici Rumunije i Srbije (blizu Kikinde i Žombolja). Delila je isto dvorište sa svojom sestrom Angelinom Grujić i u to vreme je već bila udovica.

Mesni sveštenik, Ljubičina sestra Angelina i Ljubica, majka Save Poleksića, koja je skrivala i čuvala mladu Jevrejku Tamaru

U selu je živelo još nekoliko rodaka iz njene i muževljeve familije, ali niko, osim Angeline, bar zvanično, nije znao da je Ljubica skrivala mladu Jevrejku tokom celog rata.

Detalje o tome kako je moja mama prešla granicu, kako je znala u koju kuću da ode, da li ju je Sava odveo, da li su uopšte pitali majka Ljubicu da li je spremna da krije jednu Jevrejku, kada se znalo da će i ona biti ubijena ako se to otkrije, kako su joj javili o dolasku devojke, NE ZNAM. Stalno se pitam ZAŠTO TOLIKO MALO ZNAM O SVEMU OVOME. Danas mislim da u vreme kada sam ja bila dete i kada sam bila mlada, moja mama nije mnogo volela da govori o danima rata i da je zato ja nisam mnogo ni zapitkivala. Ali istovremeno sam svesna i toga da se ja i dan danas, sa svojih 58 godina, plašim da o tome postavljam pitanja, čak da o tome i slušam, kao da se radi o Pandorinoj kutiji koja se ne sme dirati. Iako još ima živih svedoka koji o tim danima znaju verovatno više od mene, iako bih volela da saznam svaki detalj, ja se plašim da o tome dalje istražujem.

Pretpostavljam da je moja mama Tamara u Rumuniju otišla u jesen 1941. godine. Iako je Rumunija u Drugom svetskom ratu ratovala

na strani Nemaca, mnogo je njenih Jevreja stradalo. Mama mi je jednom prilikom rekla da je u susednom selu ubijena jedna jevrejska porodica koju je Nemcima potkazala njihova sluškinja. Drugom prilikom mi je rekla da je zlatnim nakitom podmitila vojnike na granici i kada je prešla u Rumuniju i kada se početkom novembra 1944. godine, po oslobođenju Beograda, vratila u Srbiju. Znam da je tokom te tri ili četiri godine danju bila sakrivena u nekakvoj rupi-zemunici, u bašti moje babe. Kada bi pala noć i kada je bilo malo verovatno da će neko doći kod majka Ljubice, Tamara je ulazila u kuću da tu spava.

U to vreme u selu nije bilo električne struje a voda se koristila iz kućnih bunara. Babina kuća je bila prva u selu, svako ko je dolazio u selo ili išao iz sela vozom morao je proći pored te kuće i bašte u kojoj se krila moja mama. Da li je u to vreme bašta imala drvenu ogradu, kao danas, ili žičanu, koliko je ograda bila visoka? Kako čovek može po ceo dan da sedi u rupi, i da čuti, i da osluškuje glasove iznad sebe, la-vež pasa, kokodakanje kokoški, kako ide u WC, kako izdržava kada je veoma hladno, ili jako toplo, i to ne jedan ili dva dana, već iz dana u dan, iz nedelje u nedelju, iz meseca u mesec...

Kuća u kojoj se tokom okupacije i rata skrivala Tamara

Pre nekoliko godina čula sam od jedne poznanice da je njen svekar, Velja Micin, koji je inače bio mesar u selu i najbolji prijatelj mog oca Save, jednom video Tamaru u bašti, kada je htela da ode u kuću.

Stala je, ukopala se u mestu i raširila svoje velike, crne, lepe ali strahom paralisane oči, gledala ga je i ćutala. Velja joj je nežno rekao: „Mene ne treba da se plašiš, neću nikome ništa reći“. Da li je Velja znao da je to Savina devojka, da li je znao da je Jevrejka, da li su je još neki ljudi iz sela videli, da li su svi čuvali tajnu – ne znam. Nisam smela da pitam poznanicu, koja sada ima blizu 80 godina, i koja možda neće biti živa da mi sledećeg puta, kada odem da je posetim, još nešto kaže, ako budem imala hrabrosti da odem kod nje i da je pitam.

Ubrzo po povratku u Beograd, krajem novembra 1944, Tamara je promenila veru i ime i postala je hrišćanka, Srpkinja Mara. Rekla mi je da je to uradila jer u to vreme nije bilo civilnih već samo crkvenih brakova, a Sava i ona su hteli da se što pre venčaju – više nije bilo važno da li je on Jevrejin ili Srbin, šta je ona, šta će njena porodica reći – ona je bila živa i Sava je bio njen spasilac. Njemu, majka Ljubici i tetka Angelini dugovala je svoj život.

Ali, da li je zaista samo to bio razlog – da li je time možda zapravo htela da se zaštititi od nekog novog Hitlera, Jasera, Sadama i nekog novog jada, od antisemitizma... Ne znam. Sasvim pouzdano verujem da je strah od onoga što se desilo tokom tog rata ostao u mojoj majci do kraja njenog života. Ali istovremeno sigurno znam da se mnogo tih Tamarinih strahova preselilo i u mene, možda čak i u moju decu. U svakom slučaju, promenili su mi život tako da sam se 1995. godine našla na drugom kraju sveta, na Novom Zelandu, bežeći od građanskog rata i svega onoga što je zapravo onaj prethodni rat doneo sa sobom i što je ovaj poslednji rat u Jugoslaviji mogao da donese.

Mislim da još nisam išla u školu kada mi je mama jednom prilikom rekla da treba da znam da sam ja Jevrejka, ali da to ne treba baš svima i da kažem. I nisam govorila, krila sam se iza običnog srpskog imena i prezimena – Ljubica Poleksić, istog kao ime moje srpske bake. Dugo mi je vremena trebalo da se ovoga oslobodim i da naučim sebe da budem ponosna na svoje poreklo, da ga ne skrivam ni pred kim, da naučim svoju decu da su povlašćeni zato što pripadaju jevrejskom narodu, ali i da ih naučim da ne cene ljude po rasi, veri, boji kože, već po onome što oni jesu i po onome koliko vrede kao ljudi.

No, bez obzira na formalnu promenu vere, moja majka je uvek i zauvek ostala samo ono što je po svom poreklu, vaspitanju i svojim genima bila – njena vera se nije mogla promeniti parčetom papira, ona je ostala Jevrejka sa velikim srcem i širokom dušom, cionista, za mene

najbolja majka, za sve ostale poznata tetka Tamara uvek spremna da pomogne, da sasluša, da odnese, da prinese, da nahrani, da sašije, da podeli... Neumorno je radila u jevrejskoj zajednici – u letovalištima za decu, od Splita do Zatona, ženskoj sekciji, dečijim i omladinskim klubovima, socijalnim komisijama, obilazila je i vodila brigu o starima i bolesnima, spremala garderobu i rekvizite za priredbe u Jevrejskoj opštini u Beogradu. Jedna njena lutka, napravljena za lutkarsko pozorište,

*Ljubica Poleksić, autor
priloga o majci Tamari i
porodici Vajnštajn*

stigla je čak do Bostona, gde je čuva gospođa Evelin (Evelyn) Benson. Za svoj dugogodišnji rad dobila je od jevrejske zajednice Megilu Zahvalnicu, na koju je bila veoma ponosna i koju ja sada čuvam. Kada je umrla, 1982. godine, u njeno ime zasaden je određeni broj stabala u jednoj od šuma Keren Kajemeta u Izraelu.

Moj otac Sava je umro aprila 1990. godine i sahranjen je na Jevrejskom groblju u Beogradu, pored svoje Tamare.

Ja imam dvoje dece – sina Ivana, rođenog 1978. godine, koji je mašinski inženjer i koji trenutno živi u Engleskoj, i ćerku Branku, rođenu 1980. godine, koja je upravo odbranila doktorsku disertaciju iz oblasti neuropsihologije, i koja odnedavno takođe živi u Britaniji.